

# Diferenciace vývoje úhrnné plodnosti ve vyspělých zemích od roku 1950

Lucie Vítková, Katedra sociologie, Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, [lucie.vitkova.1@uhk.cz](mailto:lucie.vitkova.1@uhk.cz)

**Úvod:** Vývoj úhrnné plodnosti v demograficky vyspělých zemích od poloviny 20. stol. je charakteristický dlouhodobým trendem poklesu z hodnot 2–4 dětí na ženu na zhruba poloviční hodnoty 1,2–2 děti na ženu.

Ve většině demograficky vyspělých zemí je současná úroveň plodnosti hodnocena jako nízká, neboť nedosahuje úrovně prosté reprodukce.

**Cíle:**

Jaké byly hlavní trendy vývoje úp v demograficky vyspělých zemích po roce 1950?

Zda a kdy došlo k poklesu a případnému následnému vzestupu úp?

Jak se jednotlivé země a skupiny zemí lišily v intenzitě a načasování poklesu úp?

**Výsledky:** V demograficky vyspělých zemích, tedy v zemích jež prošly demografickou revolucí, zpravidla po jejím skončení docházelo v dlouhodobém pohledu k dalšímu snižování úrovně plodnosti. Pokles úp během sledovaných 60 let nebyl lineární, vývoj probíhal v jednotlivých skupinách zemí (a zčásti i uvnitř skupin) diferencovaně. K významnému snížení úp došlo v 60. a 70. letech 20. stol. ve většině zemí bývalého západního bloku, o 10–15 let později v zemích jižní Evropy a v 90. letech 20. stol. v zemích bývalého východního bloku. Čím později k poklesu došlo, tím byl rychlejší a v transverzálním pohledu hlubší.

- V zemích bývalého západního bloku (kromě zemí jižní Evropy) došlo po 2. sv. v. zpravidla nejdříve k nárůstu úp, následovaném od 60. a 70. let 20. stol. významnějším poklesem. V období 1980–1985 dosahovaly hodnoty úp pouze 50–70 % úrovně z období 1960–1965.
  - V Německu, Rakousku, Švýcarsku a Japonsku je takto nízká úp dosud.
  - Ve většině ostatních zemí bývalého západního bloku docházelo od 80. let 20. stol. k opětovnému nárůstu úp. Na začátku 21. stol. je zde úp zpravidla okolo 1,8 dítěte na ženu.
  - Specifický vývoj pozorujeme u Nového Zélandu, USA, Islandu a Irsku, kde pětiletý průměr úhrnné plodnosti nepoklesl během sledovaného období pod hodnotu 1,9 dítěte na ženu.
  - V zemích jižní Evropy došlo k poklesu úp až během 80. let 20. stol. V porovnání s většinou ostatních zemí bývalého západního bloku se jedná o pokles na nižší úroveň a ta je v těchto zemích zatím udržována dosud.
- Zatímco snížení úrovně plodnosti v zemích bývalého západního bloku bylo poklesem na úroveň, která dlouhodobě nepoklesla pod 1,5 dítěte na ženu, tak pokles úp v zemích bývalého východního bloku v 90. letech 20. stol. byl poklesem na mnohem nižší úroveň, hodnocenou jako velmi nízkou. S výjimkou zemí jižní Evropy byla v zemích západní skupiny pouze výjimečně úhrnná plodnost pod 1,5 dítěte na ženu.

**Úhrnná plodnost, 1950–2010, pětileté průměry**

	1950-1955	1955-1960	1960-1965	1965-1970	1970-1975	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1990-1995	1995-2000	2000-2005	2005-2010
ČR	2,7	2,4	2,2	2,0	2,2	2,3	2,0	1,9	1,7	1,2	1,2	1,4
Slovensko	3,5	3,2	2,9	2,5	2,5	2,5	2,3	2,2	1,9	1,4	1,2	1,3
Polsko	3,6	3,3	2,7	2,3	2,3	2,3	2,3	2,2	1,9	1,5	1,3	1,3
Rumunsko	2,9	2,6	2,0	3,0	2,6	2,5	2,2	2,3	1,5	1,3	1,3	1,3
Maďarsko	2,7	2,2	1,8	2,0	2,1	2,1	1,8	1,8	1,7	1,4	1,3	1,3
Slovinsko	2,8	2,4	2,3	2,3	2,2	2,2	1,9	1,7	1,4	1,3	1,2	1,4
Litva	2,7	2,7	2,4	2,3	2,3	2,1	2,0	2,1	1,8	1,5	1,3	1,4
Lotyšsko	2,0	2,0	1,9	1,8	2,0	2,0	2,0	2,1	1,6	1,2	1,2	1,4
Rusko	2,9	2,8	2,6	2,0	2,0	1,9	2,0	2,1	1,5	1,2	1,3	1,4
Bulharsko	2,5	2,3	2,2	2,2	2,2	2,2	2,0	1,9	1,5	1,2	1,3	1,5
Estonsko	2,1	2,0	1,9	2,0	2,2	2,1	2,1	2,2	1,6	1,3	1,4	1,6
Portugalsko	3,1	3,1	3,2	3,1	2,8	2,5	2,0	1,6	1,5	1,5	1,5	1,4
Itálie	2,4	2,3	2,5	2,5	2,4	1,9	1,5	1,3	1,3	1,2	1,3	1,4
Španělsko	2,5	2,7	2,8	2,8	2,9	2,6	1,9	1,5	1,3	1,2	1,3	1,4
Řecko	2,3	2,3	2,2	2,4	2,3	2,3	2,0	1,5	1,4	1,3	1,3	1,5
Japonsko	3,0	2,2	2,0	2,0	2,1	1,8	1,8	1,7	1,5	1,4	1,3	1,3
Německo	2,2	2,3	2,5	2,3	1,6	1,5	1,5	1,4	1,3	1,3	1,3	1,4
Rakousko	2,1	2,5	2,8	2,6	2,0	1,7	1,6	1,4	1,5	1,4	1,4	1,4
Švýcarsko	2,3	2,4	2,6	2,4	1,9	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4	1,5
Lucembursko	2,0	2,2	2,4	2,2	1,7	1,5	1,5	1,5	1,7	1,7	1,7	1,6
Kanada	3,6	3,9	3,7	2,6	2,0	1,7	1,6	1,6	1,7	1,6	1,5	1,7
Nizozemsko	3,1	3,1	3,2	2,8	2,1	1,6	1,5	1,6	1,6	1,6	1,7	1,7
Belgie	2,3	2,5	2,6	2,4	2,0	1,7	1,6	1,6	1,6	1,6	1,7	1,8
Velká Británie	2,2	2,5	2,8	2,6	2,0	1,7	1,8	1,8	1,8	1,7	1,7	1,8
Finsko	3,0	2,8	2,7	2,2	1,6	1,7	1,7	1,7	1,8	1,7	1,8	1,8
Dánsko	2,6	2,5	2,6	2,3	2,0	1,7	1,4	1,5	1,7	1,8	1,8	1,9
Švédsko	2,2	2,2	2,3	2,2	1,9	1,7	1,6	1,9	2,0	1,6	1,7	1,9
Norsko	2,6	2,8	2,9	2,7	2,2	1,8	1,7	1,8	1,9	1,9	1,8	1,9
Austrálie	3,2	3,4	3,3	2,9	2,5	2,0	1,9	1,9	1,9	1,8	1,8	1,9
Francie	2,8	2,7	2,8	2,7	2,3	1,9	1,9	1,8	1,7	1,8	1,9	2,0
USA	3,4	3,7	3,3	2,5	2,0	1,8	1,8	1,9	2,0	2,0	2,0	2,1
Irsko	3,4	3,6	4,1	3,8	3,8	3,2	2,8	2,2	1,9	1,9	2,0	2,1
Island	3,7	4,0	3,9	3,2	2,8	2,3	2,2	2,1	2,2	2,1	2,0	2,1
Nový Zéland	3,7	4,1	4,0	3,3	2,8	2,2	2,0	2,0	2,1	2,0	1,9	2,1

Pozn. 1: Hranice období k 1.7. příslušného roku.  
 Pozn. 2: Barevně jsou zvýrazněny hodnoty nižší než 1,3 (červeně), mezi 1,3–1,6 (oranžově) a mezi 1,6 a 1,8 (žlutě).  
 Zdroj dat: United Nations (2011): World Population Prospects: The 2010 Revision.

**Řetězové indexy vývoje úhrnné plodnosti, v %, základ indexu vždy předchozí období**

	1955-1960	1955-1960	1965-1970	1970-1975	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1990-1995	1995-2000	2000-2005	2005-2010
ČR	89	94	88	112	106	86	96	86	71	101	119
Slovensko	93	90	87	99	98	92	95	87	76	86	104
Polsko	91	81	86	99	100	103	92	88	78	86	104
Rumunsko	91	78	145	89	96	89	101	66	90	95	104
Maďarsko	81	82	109	106	101	85	101	95	80	94	103
Slovinsko	85	97	100	94	100	85	89	82	92	98	113
Litva	98	90	95	102	91	96	103	87	81	87	110
Lotyšsko	98	95	98	110	100	100	105	78	72	107	113
Rusko	99	90	79	100	96	105	104	73	81	104	111
Bulharsko	92	96	99	101	100	93	96	78	81	102	116
Estonsko	97	97	104	106	96	101	105	74	82	105	118
Portugalsko	101	102	98	91	90	79	81	93	98	98	94
Itálie	97	108	102	93	83	79	87	95	95	103	110
Španělsko	107	104	101	100	89	74	78	88	93	108	109
Řecko	99	97	108	97	100	84	78	90	95	99	114
Japonsko	72	92	102	106	86	96	95	89	93	95	102
Německo	106	108	93	71	93	96	98	91	103	100	101
Rakousko	120	111	92	79	81	96	91	101	94	101	99
Švýcarsko	104	109	91	79	82	100	101	99	96	95	104
Lucembursko	113	107	92	79	86	99	100	113	103	96	98
Kanada	107	95	71	76	88	94	99	105	92	97	109
Nizozemsko	101	102	88	74	78	95	103	102	101	108	101
Belgie	107	106	90	84	85	94	98	103	99	105	106
Velká Británie	114	113	91	78	86	103	103	97	98	95	111
Finsko	92	96	82	74	102	101	99	110	96	101	105
Dánsko	100	101	88	86	86	85	108	113	100	100	105
Švédsko	101	104	93	88	88	99	116	105	78	107	114
Norsko	109	102	94	83	81	93	107	105	99	97	107
Austrálie	107	96	88	88	78	96	97	100	95	99	110
Francie	98	105	93	87	81	100	97	95	103	107	105
USA	108	89	77	79	85	101	105	105	99	104	102
Irsko	105	114	93	101	85	85	79	87	102	101	107
Island	109	98	80	90	80	98	94	104	94	97	105
Nový Zéland	110	99	83	85	77	91	103	102	94	100	110

Pozn. 1: Hranice období k 1.7. příslušného roku.  
 Pozn. 2: Barevně jsou zvýrazněny hodnoty nižší nebo rovno než 80 % (modrá), mezi 80–95 % (zelená) a vyšší nebo rovno 105 % (oranžová).  
 Zdroj dat: United Nations (2011): World Population Prospects: The 2010 Revision, vlastní výpočty.

**Shrnutí a diskuse:** K dlouhodobému poklesu úrovně plodnosti, který je ústředním tématem teorie druhého demografického přechodu, ve většině demograficky vyspělých zemí během druhé poloviny 20. stol. a začátku 21. stol. docházelo. Trend snižování úrovně plodnosti byl nastoupen již demografickou revolucí, hlavní motivace a způsob poklesu (omezování plodnosti vyššího pořadí) jsou také pokračováním trendu nastoupeného demografickou revolucí. Dlouhodobý trend však nemá lineární průběh, vlivem významných společenských změn dochází i ke změnám v demografickém vývoji. Pokles úrovně plodnosti (ale např. i vzestup průměrného věku matek) zaznamenávají od poloviny 60. let 20. stol. se jeví významnějším v porovnání se situací po druhé světové válce.

Vedle základní tendence homogenizace úrovně plodnosti na nízkých hodnotách pozorujeme zároveň na jedné straně země s dlouhodobě relativně stabilizovanou a relativně vyšší úrovní plodnosti (Francie, USA, Irsko, Island, Nový Zéland), na druhé straně země, které mají nízkou úroveň plodnosti již několik desetiletí (Německo, Rakousko, Švýcarsko) a skupinu zemí, kde po zhruba 20 let trvajícím poklesu došlo k opětovnému zvýšení hodnot úp (např. Belgie, severské země).

Lze v zemích, ve kterých pokles úp nastoupil později a ve kterých je v současné době nízká úroveň plodnosti (země bývalého východního bloku, země Jižní Evropy) očekávat její zvýšení? V některých zemích západní Evropy k nárůstu transverzálního ukazatele úp od 80. let 20. stol. docházelo, v jiných je nízká úroveň úp udržována již tři desetiletí. K odpovědi dále přispějí data o konečné plodnosti příslušných generací.